

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ŠIAURĖS ITALIJOS FILOSOFIJOS KONSORCIUMAS - FINO

Ruslanas

BARANOVAS

DETERMINACIJOS PROBLEMA
KANTO IR HEGELIO FILOSOFIJOSE
BEI FERRARIO NAUJAJAME
REALIZME

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Filosofija,

Humanitariniai mokslai (H 001)

VILNIUS 2021

Disertacija rengta 2016–2021 metais Vilniaus ir Turino universitetuose.

Moksliniai vadovai:

Prof. Rita Šerpytė (Vilniaus Universitetas, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

Prof. Gianluca Cuzzo (Turino Universitetas, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – **prof. dr. Naglis Kardelis** (Vilniaus Universitetas, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

Nariai:

prof. Gaetano Chiurazzi (Turino Universitetas, Italija, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

prof. Gianluca Cuzzo (Turino Universitetas, Italija, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

prof. Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo Universitetas, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

dr. Ernesto C. Sferrazza Papa (Popiežiškasis Čilės katalikų universitetas, Čilė, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

doc. dr. Luca Valera (Popiežiškasis Čilės katalikų universitetas, Čilė, Humanitariniai mokslai, Filosofija – H 001).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2021 m. Rugsėjo mėn. 21 d. 15 val MS Teams platformoje.

Disertaciją galima peržiūrėti (institucijų turinčių doktorantūros teisę pavadinimai pagal abėcėlę) bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendarius>

VILNIUS UNIVERSITY

NORTHWESTERN ITALIAN PHILOSOPHY CONSORTIUM - FINO

Ruslanas

BARANOVAS

THE PROBLEM OF DETERMINATION IN KANT, HEGEL AND FERRARIS' NEW REALISM

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Philosophy,

Humanities (H 001)

VILNIUS 2021

The dissertation was written between 2016 and 2021 at Vilnius and Turin Universities.

Academic supervisors:

Prof. Rita Šerpytytė (Vilnius University, Humanities, Philosophy – H 001).

Prof. Gianluca Cuozzo (Turin University, Humanities, Philosophy – H 001).

Defense Committee:

Chairman of the Committee – **Prof. dr. Naglis Kardelis** (Vilnius University, Humanities, Philosophy – H 001).

Members of the Committee:

Prof. Gaetano Chiurazzi (Turin University, Humanities, Philosophy – H 001).

Prof. Gianluca Cuozzo (Turin University, Humanities, Philosophy – H 001).

Prof. Gintautas Mažeikis (Vytautas Magnus University, University, Humanities, Philosophy – H 001).

Dr. Ernesto C. Sferrazza Papa (The Pontifical Catholic University of Chile, Humanities, Philosophy – H 001).

Assoc.prof Luca Valera (The Pontifical Catholic University of Chile, Humanities, Philosophy – H 001).

The dissertation will be defended in an open meeting of the Defense council on MS Teams platform at 5PM, on September 21st, 2021.

The dissertation can be read in the libraries of Vilnius University, Vytautas Magnus University, Kaunas University of Technology, Lithuanian Culture Research Institute and on the VU website at: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

TURINYS

1. DISERTACIJOJE NAGRINĖJAMA PROBLEMA IR JOS KONTEKSTAS.....	6
2. DĖSTYMAS IR PASIEKIAMOS IŠVADOS.....	12
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	21
TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ	22

1. DISERTACIJOJE NAGRINĖJAMA PROBLEMA IR JOS KONTEKSTAS

Realizmo problema pačia savo esme yra moderniosios filosofijos problema. Modernybei realizmo problema yra centrinė, nes ji kyla iš trijų pamatinių moderniosios filosofijos idėjų: 1) žmogaus kaip subjekto sampratos, 2) filosofijos kaip tikrumo paieškos sampratos, 3) gamtos kaip negyvos deterministinės materijos sampratos. Šias tris idėjas galima rasti jau Dekarto mąstyme, bet tam, kad realizmo problema taptų tikrai centrine, reikėjo dar vieno pokyčio. Daugelyje šiuolaikinių kontinentinių realizmo problemos tyrimų Kantas yra laikomas šio pokyčio autoriumi. Kantas išvysto pirmąją idėją toliau, teigdamas, kad žmogus yra ne tik subjektas, kuris skiriasi nuo viso kito, kas egzistuoja, bet kartu ir aktyvus savo patyrimo konstruotojas. Tuo pat metu Kantas peržengia vulgarų subjektyvizmą, nes jo modelyje transcendentalinis subjektyvumas, kaip patyrimo konstruotojas, yra ankstesnis nei konkreti žmogiškojo subjekto sąmonė. Po Kanto, klausimas ar mes galime pažinti ar patirti kokią nors nuo mūsų, kaip aktyvios subjektyvybės, nepriklausomą tikrovę tampa neatidėliotinu, neapeinamu. Paties Kanto teigimu, mes galime pažinti tik tai, kas pasirodo mums jau konstituota sintezuojančios „Aš mąstau“ galios, o ne daiktus savaime.

Paradoksalu, bet dauguma filosofų po Kanto teigė esantys vis radikalesniais Kanto kritikais, tuo pat metu išlikdami visiškai ištikimais pamatinei Kanto įžvalgai dėl centrinio aktyvaus subjektyvumo vaidmens patyrimo konstitucijoje. Nors daugiau nei šimtą metų nyčtininkai, hermeneutikai, fenomenologai ir postmodernistai teigė atsiribojantys nuo Kanto, jie visi manė, kad yra neįmanoma pasiekti nuo sąmonės nepriklausomą tikrovę. Garsiuosiuose aforizmuose Nietzsche teigė, kad faktų nėra, yra tik interpretacijos ir kad tikrasis pasaulis pagaliau tapo pasaka. Fenomenologai apribojo prasmingų tyrimų sritį sąmonės turinių sritimi. Visą savo filosofinį gyvenimą Heideggeris laikėsi nuostatos,

kad ontologija yra įmanoma tik kaip fenomenologija ir kad mes turėtume ieškoti būties *prasmės*. Jo mokinys Gadameris teigė, kad „būtis, kuri gali būti suprasta, yra kalba“, teiginys kuris nužymi tolesnę Kanto idėjos plėtotę, kuri dabar tampa kalbos filosofija. Nors šiandien bandoma atkakliai ginčyti ar Derrida mąstymas priklauso tai pačiai paradigmai, Foucault „Dalykų tvarka“ yra neišsivaizduojama be kantiškosios revoliucijos. Galop, Vattimo paskelbė, kad mes ne tik esame neišvengiamai kantiški, bet kad tuo turėtume džiaugtis. Anot jo, „mąstymo silpnėjimas“ mus atves prie politinės ir etinės emancipacijos.

Šiandien įvairūs naujieji ir spekuliatyvieji realistai teigia, kad minėtieji radikalūs Kanto kritikai patys yra kantininkai. To priežastis yra ta, kad pasikeitė pati mąstymo paradigma, mąstymo atskaitos taškai. Daugeliui pokantininkų jų mąstymo terpę sudarė metafizikos kritika, arba metafizikos destrukcija. Būtent metafizikos destrukcijos programa buvo tai, ko kontekste jie vertino savo ir kitų filosofų darbus. Visgi, šiandien metafizika atgauna savo svarbą ir prestižą, o metafizikos destrukcijos programa nebėra filosofinio mąstymo centre, nebėra jo varomoji jėga.

Šis trumpas kontinentinės filosofijos istorijos perpasakojimas yra prasmingas tik žvelgiant iš naujųjų ir spekuliatyvių realistų pateiktos šiuolaikinės kontinentinės filosofijos kritikos požiūrio taško. Iš daugelio skirtingų pokantinės kontinentinės filosofijos kaip antirealizmo diagnozių, ko gero įtakingiausias yra Quentino Meillassouxo veikalas *Po baigtinybės* (2008). Anot Meillassoux, pamatinis Kanto teiginys yra tai, kad subjektas ir objektas gali būti duoti tik koreliacijoje ir niekada atskirai (Meillassoux, 2006: 13). Kitaip tariant, neįmanoma mąstyti objekto (pavyzdžiui, gamtos) tuo pat metu nemąstant subjekto ir *vice versa*. Pradėdamas nuo tokios tezės, Meillassoux siūlo permąstyti visa pokantinę filosofiją kaip šios Kanto koreliacionistinės tezės plėtotę.

Dauguma tyrinėtojų, kurie tiria naujuosius ir spekuliatyviuosius realizmus, priima šią schema, anot kurios Kantas yra naujos anti-realistinės epochos filosofijoje tėvas. Vienas žinomiausių tokios

prieigos pavydžių yra Lee Braverio *A Thing of This World: A History of Continental Anti-realism*. Braveris vertina pokantiškosios minties istoriją kaip vis didėjantį antirealizmą, pradedant kantiškąja paradigma (Kantas, Hegelis, Nietzsche) ir toliau plėtojantis į heideggerišką paradigmą (ankstyvasis ir vėlyvasis Heideggeris, Foucault bei Derrida). Ta pati schema, su kai kuriais subtiliais skirtumais, yra presuponuojama ir puikioje straipsnių rinktinėje *Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*, sudarytoje Bryanto, Harmano, Srniceko. Sekant naujų ir spekulatyviųjų realistų darbus, disertacijoje analizuojama Kanto, kaip pokantinio koreliacionizmo tėvo, filosofija, ir bandomi įvertinti naujų ir spekulatyviųjų realistų kaltinimai anti-realizmu.

Nereikia nė sakyti, kad minėtoji moderniosios filosofijos kritika nėra beprecedentė, t.y. ir anksčiau būta panašios kritikos pokantinei filosofijai ir pačiam Kantui. Jau Jacobi metė panašius kaltinimus Kantui. Vėliau, absoliutieji idealistai (Hölderlin, Schelling, Hegel) realizmo problemą taip pat suvokė kaip kertinę (bent jau kai kuriose interpretacijose) siekiant peržengti Kanto ir Fichtės subjektyvizmus. Visi šie mąstytojai siekė iš naujo įvesti realistinės ontologijos bruožus į pokantinę kritinę filosofiją, tuo pat metu neatkrentant į ikikantinį dogmatizmą. Kitais tariant, absoliutieji idealistai nesilaikė standartinės pokantiškos anti-metafizinės laikysenos. Dėl šios priežasties absoliutus idealizmas siūlo svarbią alternatyvą tradicinei hermeneutinei-fenomenologinei pokantinės filosofijos raidai. Hegelio absoliutų idealizmą laikau labiausiai išsivysčiusia ir nuoseklia pozicija absoliučiuųjų idealistų stovykloje, todėl būtent jį renkuosi atstovauti absoliučiajam idealizmui šioje disertacijoje. Visgi, šiuolaikinių realistų mąstyme ši alternatyva dažnai yra nutylėta, Hegelį pristatant kaip dar vieną koreliacionistą (išskiriant Ian Hamiltoną Grantą, kurio darbai kur kas labiau iššaknyję pokantinio idealizmo tradicijoje). Sekdamas Johnstono, Granto ir Gabrielio interpretacijomis, šioje disertacijoje bandysiu pristatyti Hegelio filosofiją kaip nekoreliacionistinę.

Jeigu naujojo ir spekuliatyviojo realizmų pokantinės filosofijos interpretacija yra teisinga, ir pokantinė filosofija yra esmingai anti-realistinė ir koreliacionistinė, kaip įmanoma ištrūkti iš koreliacionistinio rato? Ar įmanoma plėtoti realistinę poziciją, kuri nebūtų sugrįžimas prie ikikantinės dogmatinės metafizikos? Daug atsakymų į šiuos klausimus buvo pateikta; daugybė ontologijų sukonstruota. Kai kuriems judėjimo kritikams pats naujųjų realistinių ontologijų skaičius kelia nepasitikėjimą: pavyzdžiui, Zupančić pastebi, kad „„realistinės ontologijos“ atsiranda greičiau nei įmanoma jas susekti“ (Zupančić, 2017: 73).

Naujojo realizmo paradigmos atstovu šioje disertacijoje yra Maurizio Ferraris, itališkojo šiuolaikinio realizmo versijos tėvas. Jis pasirinktas dėl trijų priežasčių: 1) Ferraris išplėtojo kelias savo realizmo versijas, t.y. jo pozicija buvo iš esmės permąstyta. Net ir tuo pačiu laikotarpiu jis kartais bando išdirbti realistinę poziciją naudodamas skirtingus argumentus, autorius ir sąvokas. Šia prasme, Ferrario vėlyvieji darbai savo strategija panašūs į Heideggerio miško takelius. Trijų Ferrario realizmo stadijų analizė parodys mąstymo trajektoriją, kuri būdinga visam šiuolaikinio realizmo minties laukui. 2) Ferrario moderniosios filosofijos interpretacija gali praturtinti standartinę spekuliatyviųjų realistų kritiką pokantinei filosofijai, nes jo argumentai yra panašūs, bet ir skiriasi nuo Meillassoux. 3) Ferraris vis dar mažiau žinomas anglakalbiame pasaulyje nei jo realistai kolegos Meillassoux, Harmanas, Grantas, Mortonas ar net Gabrielis.

Visos iki šiol aptartos problemos yra sutelktos po platesne realizmo problema. Visgi, kas yra realizmo conceptualinė alternatyva nėra akivaizdu ir skiriasi skirtinguose pasiūlymuose kaip spręsti realizmo problemą. Viena vertus, taip yra dėl to, kad moderniuosiuose ir šiuolaikiniuose debatuose realizmo problema yra komplikuojama pamatinio ontologijos ir epistemologijos persidengimo. Pabrėžtina, kad realizmas gali būti ontologine pozicija, kai teigiama, kad kažkas egzistuoja iš tiesų ir nepriklausomai nuo žmogiškosios sąmonės ar kalbos. Bet realizmas gali būti ir epistemologinė pozicija, kai kalbama apie šios nepriklausomos tikrovės pažinimą. Bent jau iš principo,

galima būti ontologiniu realistu nebūnant epistemologiniu realistu ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, Harmanas yra ontologinis realistas, bet tuo pat metu jis kritikuoja poziciją, kad mes galime tiesiogiai pažinti tikrovę, kuri yra nepriklausoma nuo mūsų per kažkokią privilegijuotą episteminę procedūrą (tokią poziciją jis vadina „epistemizmu“) (2019).

Perskyra tarp ontologijos ir epistemologijos ne visada yra aiškiai išreikšta pokantinėje filosofijoje. Netgi atvirkščiai, galima būtų teigti, kad aiškios perskyros tarp jų išnykimas yra esminis pokantinės filosofijos bruožas. Dėl šios priežasties realizmo klausimas, kurį iki šiol laikiau aiškiu ir skaidriu, reikalauja griežtesnio apibrėžimo. Šioje disertacijoje atliekamos Ferrario, Kanto ir Hegelio analizės leis man pasiūlyti traktuoti realizmo klausimą, kaip klausimą „kas yra determinacijos šaltinis pasaulyje?“. Tokia klausimo formuluotė yra kur kas labiau ontologinė nei epistemologinė. Jei tokia hipotezė pasiteisins, tuomet reiks iš naujo peržiūrėti pagrindines perskyras ir argumentus realizmo debatuose determinacijos problemos šviesoje. Tai bus atliekama analizuojant Kanto filosofiją (kuri disertacijoje reprezentuoja pokantinę paradigmą) ir dvi alternatyvas jai: Hegelio filosofiją (kuri atstovauja absoliučiojo idealizmo paradigmą) bei Ferrario filosofiją (kuri atstovauja naująjį realizmą).

Problema: Turint galvoje fundamentalią determinacijos klausimo svarbą šiuolaikiniuose realizmo debatuose, kas yra laikoma determinacijos šaltiniu trijose pagrindinėse kontinentinės filosofijos paradigmose?

Šios disertacijos tikslai:

Laikant Kanto filosofiją vėlesnės pokantinės filosofijos modeliu, tirti kas, anot jo, yra determinacijos šaltinis. Ištirti kaip atsakymas į šį klausimą įtakoja jo poziciją dėl idealizmo ir realizmo bei daiktų savaime pažinumo. Ištirti Hegelio ir Ferrario kritikos Kantui pagrįstumą.

Laikant Hegelio filosofiją absoliučiojo idealizmo paradigmos modeliu, tirti jo kritiką Kanto determinacijos šaltinio modeliui ir paties Hegelio alternatyvią poziciją. Tirti Hegelio pateikiamus argumentus, kuriais grindžiamos kantiškosios perskyros tarp idealizmo ir realizmo peržengimas. Parodyti, kad absoliutusias idealizmas yra validi alternatyva tiek pokantinei paradigmai, tiek naujajam realizmui.

Laikant Ferrario filosofiją naujojo realizmo paradigmos modeliu, tirti jo Kanto kritiką ir alternatyvią determinacijos šaltinio sampratą. Atskleisti tris Ferrario minties stadijas, iširti kiekvienos stadijos santykį su Kanto transcendentaliniu ir Hegelio absoliučiuoju idealizmais. Atverti galimybes tolesnei Ferrario realizmo plėtotei.

Parengti dirvą vaisingiems debatams tarp naujojo realizmo ir pokantinės filosofijos, analizuojant pagrindines debatų sąvokas (realizmas, idealizmas, konstruktyvizmas, koreliacionizmas ir t.t.). Tai bus atlikta per sisteminio konteksto, kuriame šios sąvokos pasirodo trijų filosofų darbuose, analizę.

Pagrindiniai ginami teiginiai:

Realizmo problema yra determinacijos šaltinio problema. Nors Kantas ir siekė įsteigti susitikimo tarp subjekto ir objekto galimybės sąlygas, teigiu, kad Ferraris ir Hegelis yra teisūs teigdami, kad Kanto filosofija yra anti-realistinė ir pagrįsta neapginamomis ontologinėmis priemonėmis. Teigiu, kad Kanto ir ankstyvojo Ferrario mąstyme yra stiprus polinkis sieti holistines determinacijos šaltinio teorijas su anti-realizmu ir kad holistinės determinacijos šaltinio teorijos, kuri nevestų į anti-realizmą, išplėtojimas yra esminė Hegelio ir vėlyvojo Ferrario strategija siekiant peržengti Kanto anti-realizmą.

2. DĖSTYMAS IR PASIEKIAMOS IŠVADOS

Šioje disertacijoje Kanto determinacijos šaltinio teorija tiriama kaip vėlesnės pokantinės filosofijos modelis. Kanto filosofijos analizė pradedama nuo *Perėjimo prie transcendentalinės kategorijų dedukcijos*, kur atrandame fundamentalų sprendimą dėl determinacijos šaltinio patyrimo, analizės. Kanto tezė yra, kad determinacija kyla iš sąveikos, „susitikimo“, tarp transcendentalinio subjektyvumo aktyvumo (spontaniškumas) ir juslinių duomenų (receptyvumas). Pirmoji Kanto skyriaus dalis yra skirta atsakyti į klausimą kaip konkrečiai Kantas konceptualizuoja šį „susitikimą“. Realybės kategorijos ir suvokimo anticipacijų analizės, pratęsiančios pirmąją dalį, atskleidžia, kad Kantas gina kokybių kaip intensyvių dydžių sampratą. Intensyvūs dydžiai yra konstituoti priešingų jėgų opozicijos (*Realität* ir neigimo). Tai reiškia, kad būtent jėgos sudaro determinacijas kaip kokybes. Determinacijos nėra pirminės ar atomiškos. Taigi, Kanto realybės samprata yra dinaminė, o ne substancinė. Šios analizės leidžia daryti sekančias išvadas:

1. Kantui determinacijos šaltinis patyrimo yra transcendentalinis subjektyvumas. Tai reiškia, kad Kanto steigiamos „susitikimo“ galimybės sąlygos taikytinos tik tiems, kas „yra“/“turi“ transcendentalinį subjektyvumą. Kanto sistemoje tai *de facto* palieka tik žmones, kaip turinčius gebą susitikimui. Todėl, Kanto kritikai yra teisūs sakydami, kad Kanto revoliucija yra veikiau jau ptolemajiškoji, o ne koperniškoji. Taip yra todėl, kad Kantui determinacijos šaltinis yra esmingai surištas su žmogiškaisiais subjektais. Visgi, nepaisant to Kanto determinacijos teorija nėra tapati žmogaus patyrimo teorijai, nes transcendentalinis subjektyvumas konstituoja kokybes kurios yra gerokai žemiau žmogiškojo jausmo slenksčio (kaip yra magnetinių ir elektros fenomenų atveju). Taip pat, Kanto filosofijoje galima išvelgti ir

objektyvistinę tendenciją: transcendentalinis subjektyvumas yra pirmesnis nei konkretūs racionalūs žmogiškieji subjektai ir šia prasme jis gali būti laikomas objektyviu.

2. Svarbu tai, kad Kantui determinacijos šaltinis yra transcendentalinis subjektyvumas, o ne konkretus žmogiškasis subjektas. Pastarasis atranda save erdvėje jau konstituotoje transcendentalinio subjektyvumo. Visgi, atkreiptinas dėmesys, kad jeigu racionalūs subjektai išnyktų, tuomet išnyktų ir transcendentalinis subjektyvumas kaip determinacijos šaltinis. Todėl, nors jis ir yra ankstesnis nei subjektas ir objektas jų konstitucijos prasme, jis vis viena yra esmingai prikabinatas prie žmogaus kaip racionalaus agento.
3. Disertacija atskleidžia ir tai, kad priešingai šiandien dažnai išsakomai kritikai, Kantas siekia atrasti tikro susitikimo tarp subjekto ir objektyvybės patyrimo galimybės sąlygas. Kitaip tariant, jis nesiekia uždaryti mūsų mūsų patyrimo, bet, atvirkščiai, įvesti mus į santykį su objektyvybe. Visgi, tai darydamas Kantas postuluoja patyrimo ir žinojimo „dvigubą susaistymą“. Kantui, visas patyrimas yra sudarytas iš (potencialių) žinojimo fragmentų, o visas žinojimas yra sudarytas iš (galimų) patyrimo fragmentų.

Galop, atskleidžiama, kad Kantas realizmo problemą mąsto realizmo-idealizmo opozicijoje. Kantui, idealizmas yra pozicija dėl ontologinio determinacijų pobūdžio. Kantas save laiko idealistu, nes jis teigia, kad determinacijos duotos žmogiškiesiems subjektams patyrimo egzistuoja tik patyrimo, o ne pasaulyje nepriklausomai nuo žmogiškųjų subjektų.

Hegelio filosofija šioje disertacijoje tiriama kaip absoliučiojo idealizmo, kuris yra alternatyva kantiškajai paradigmai, paradigmos atstovė. Kantas kėlė klausimą dėl susitikimo tarp subjekto ir objekto galimybės. Šis klausimas atvedė jį prie determinacijos, kaip tokios,

kilmės klausimo. Nors Hegelis seka Kantu apmąstydamas realybės ir determinacijos problemas kartu, visgi jis suformuluoja absoliučiojo idealizmo alternatyvą kantiškajai paradigmai.

Absoliuto sąvoka yra esminė Hegeliui siekiant peržengti kanto žinojimo apribojimą patyrimu („dvigubą susaistymą“). Hegelis pradeda nuo standartinės absoliučiujų idealistų kritikos Kantui teigdamas, kad susitikimo tarp subjekto ir objekto galimybės sąlygos gali būti paaiškintos tik iš absoliuto požiūro taško (didesnės visumos). Kalbant apie determinaciją nei subjektas nei objektas negali būti laikomas determinacijos šaltiniu (ontologiškai, ar aiškinimo tvarkos prasme), nes abu jie išskyla tik priešpriešoje patyrimo. Todėl, Hegelis absoliutą laiko patyrimo galimybės sąlyga ir determinacijos šaltiniu.

Būtent čia Hegelis įžvelgia didžiausią kantiškosios paradigmos silpnybę. Jis parodo, kad visas kantiškasis mąstymas yra grindžiamas prielaida, kad tarp subjekto ir absoliuto yra niekada neperžengiama praraja, kurią visgi reikia bandyti užgrįsti. Hegelis atmeta tokią prielaidą vardan ontologinio tęstinumo ir imanentiškumo. Taigi, žvelgiant iš Hegelio perspektyvos, susitikimas jau visada yra įvykęs, o absoliutas „savyje ir sau jau visada yra su mumis“.

Tai padeda paaiškinti kaip Hegelis peržengia Kanto nubrėžtas ribas išlikdamas ištikimu jo kritiniam projektui, t.y. tirdamas patyrimo galimybės sąlygas. Tai taip pat reiškia, kad Hegelio determinacijos samprata *Logikos moksle* nėra tik patirtos determinacijos samprata, kaip Kanto atveju. Pati *Logika*, kurioje Hegelis dirba su determinacija „realybė“, yra absoliuto determinacijų logika. Čia determinacija „realybė“ yra randama pačioje būties doktrinos pradžioje ir suporuota su neigimu. Hegelio determinacijos „realybė“ analizė atskleidžia trilypę realybės sampratą. Pirmą, realybė yra pirmą ir labiausiai bazinė determinacija ir kaip tokia yra Hegelio determinacijos teorijos pradžia. Hegelio realybės samprata apima loginio, mentalinio, idealaus, o ne tik, ar, visų pirmą, materialaus, determinaciją. Antra, realybė, sudaryta iš realybės ir neigimo, pirmą kartą įveda tikrą skirtumą į absoliutą. Determinacija yra daugio, daugialypumo *Logikoje* pradžia. Tai parodo, kad Hegelis sutinka su Kantu, kad determinacija nėra

atomiška ir pirminė, bet pati yra sudaryta iš įtampos tarp priešingų jėgų. Trečia, realybėje neigimas, o su juo santykinė realybės pusė, yra paslėpti.

Galop, Hegelio absoliuto ir realybės sampratos parodo, kad jam idealizmo priešybė yra ontologinis pozityvizmas, o ne realizmas. Taigi jam buvimas idealistu yra visiškai suderinamas su buvimu realistu. Taip jo idealizmo samprata peržengia tiek Kanto idealizmas-realizmas (dogmatizmas), tiek standartinę naujojo realizmo realizmo-koreliacionizmo perskyrą.

Ferrario filosofija šioje disertacijoje tiriama kaip naujojo ir spekuliatyviojo realizmo paradigmos, t.y. antros alternatyvos pokantinei filosofijai, atstovė. Ferrario determinacijos šaltinio sampratos analizės natūraliai pasidalijo į tris dalis. Pirmoje dalyje apibrendrinau Ferrario Kanto interpretaciją, sutelkdamas dėmesį į tai ką Ferraris laiko pagrindiniais ir lemtingais Kanto paklydimais. Pagrindinis Ferrario kritikos taškas yra tai, ką jis vadina Kanto „transcendentaline klaida“. Anot jo, pirmojoje Kritikoje Kantas tiesiog presuponuoja, kad patyrimas ir mokslas turi identišką struktūrą. Ši prielaida įgalina Kanto tezę apie konceptualines schemas: tam, kad galėtume patirti pasaulį, tarpinė konceptualinių schemų intervencija yra būtina. Anot Ferrario, būtent iš to seka Kanto nepažabotas konstruktyvizmas. Pradėdamas nuo tokios moderniosios filosofijos diagnozės, Ferraris pagrindine opozicija realizmui laiko konstruktyvizmą, o ne koreliacionizmą. Tolesnė konstruktyvizmo analizė parodė, kad jo priešybė Ferrariui yra teiginys, kad realybė nėra amorfiška, beformė, bet jau turi struktūrą prieš bet kokią susidūrimą su mumis. Maža to, kaip parodo šlepetės eksperimentas, ši struktūra leidžia esiniams su visiškai skirtingomis konceptualinėmis schemas patirti, judėti ir dorotis su tuo pačiu pasauliu.

Antroji skyriaus dalis siekia atsakyti į klausimą, ką tiksliai realizmo klausimas reiškia Ferrariui. Jau minėto šlepetės eksperimento analizė leidžia teigti, kad realizmas Ferrariui, kaip ir Kantui bei Hegeliui, yra pozicija, kad pati realybė yra determinacijos šaltinis pasaulyje. Svarbu pažymėti ir tai, kad jam realybės klausimas

taip pat susijęs su susitikimo tarp objekto ir subjekto klausimu. Dažniausiai Ferraris tokius susitikimus vadina susidūrimais ir pabrėžia jų praktinį pobūdį. Kitaip tariant, tokie susidūrimai dažniausiai įtraukia veiksmus, interakcijas, sąveikas, o ne tik pasyvią objekto percepciją. Šie panašumai su Kantu ir Hegeliu gali atrodyti trivialūs, kol nepastebime, kad kiti naujieji ir spekuliatyvieji realistai siūlo kitokias perspektyvas. Pavyzdžiui, Meillassoux apmąsto tikrovę iš teorinės hiperchaoso perspektyvos, o susitikimo problematika taip pat nėra pirminė Iano Hamiltono Grantto darbuose.

Po šių paruošiamųjų analizių trečiojoje dalyje tiriamos Ferrario realybės sampratos, kuriose atsiskleidžia jo determinacijos šaltinio samprata. Šioje dalyje atskleidžiama, kad Ferrario darbuose nėra vienos pilnai išdirbtos realybės sampratos, kuri būtų naudojama visuose jo darbuose. Veikiau jau realybės sąvokos permąstymas yra tęstinis. Ferraris pradėjo nuo negatyvios realybės kaip neatkeičiamumo sampratos, kuri visų pirma naudojama kaip pragmatinis įrankis kritikuojant konstruktyvizmą. Šiuo laikotarpiu Ferraris sieja holistines determinacijos teorijas su anti-realizmu. Vėlesniuose darbuose jis juda vis pozityvesnės realybės sampratos link. Šiandien pati pozityviausia realybės samprata ginama Ferrario yra realybė kaip *suteikiamybė [affordability]*. Visgi, galima kelti klausimą ar galima permąstyti komplementariškumą numatomą *suteikiamybėse* neatkrentant atgal į koreliacionizmą ir klausti Ferrario kokia yra ontologinio perėjimo nuo determinacijų, kurias objektas turi, prie *suteikiamybių*, kurias jis teikia kitiems agentams samprata?

Maža to, Ferrario veikalų analizė atskleidžia, kad jis operuoja dvejomis determinacijos šaltinio sampratomis. Viena vertus, negatyvusis realizmas yra paremtas prielaida, kad tai individualūs objektai, besipriešinantys mūsų interpretacijoms, yra determinacijos šaltiniai. Tokia pozicija yra nesuderinama tiek su Kanto, tiek su Hegelio pozicijomis. Kaip jau minėta, šiuo laikotarpiu Ferraris atrodo prilyginantis holistinę determinacijos teoriją konstruktyvizmui. Kita vertus, pozityviajame realizme jis gina holistinę determinacijos šaltinio teoriją, kuri, nors ir atrodo nesuderinama su Kanto pozicija,

atrodo gana artima Hegelio absoliuto kaip determinacijos šaltinio sampratai.

Šiame darbe trijų kontinentinės filosofijos paradigmu tyrimas atvėrė tris determinacijos šaltinio modelius. Pirmas, egzistuoja atomiškas determinacijos šaltinio modelis, kuriame nepriklausomi ir indiferentiški vienas kitam objektai yra determinacijos šaltiniai. Ferrario neatkeičiamumo sąvoka ir negatyvusis realizmas remiasi tokiu determinacijos šaltinio modeliu. Žvelgiant plačiau, į objektus orientuota ontologija gali būti matoma kaip šios paradigmos atstovė, kaip ir didelė dalis ikikantinio realizmo. Visgi, analizė parodė, kad tiek Kantas ir Hegelis, tiek vėlyvasis Ferraris atmetė tokį modelį. Ferrario atveju taip įvyko todėl, kad pradėjęs nuo negatyvaus realizmo ir individualių daiktų kaip determinacijos šaltinio jis negalėjo išplėtoti jokios pozityvios ir turiningos realybės sampratos. Todėl, filosofškai perspektyviais ir įtikinančiais laikysiu du kitus determinacijos šaltinio modelius, kuriuos netrukus pristatysiu.

Darbas atskleidžia ir tai, kad yra bent du būdai kaip suprasti Kanto poziciją, kad subjektas yra determinacijos šaltinis. Galima sakyti, kad šis teiginys sudaro pagrindą Kanto subjektyvizmui ir konstruktyvizmu, t.y. kad Kantui subjektas konstruoja savo patyrimą. Žinoma, tokia interpretacija pripažintų, kad kiekvienas racionalus subjektas naudoja tas pačias kategorijas ir juslumo formas, bet, visgi, ji pabrėžtų, kad toks niuansas nereiškia, kad Kantas ištrūksta iš subjektyvizmo. Būtent taip Kantą traktuoja Ferraris, o kartais ir Hegelis. Kita interpretacija pabrėžtų, kad Kantui determinacijos šaltinis yra ne subjektas kaip toks, bet transcendentalinis subjektyvumas. Jei taip yra, tuomet konkretus racionalus subjektas taip pat atranda save jau konstituotą transcendentalinio subjektyvumo. Tokia determinacijos šaltinio samprata yra holistinė: determinacija yra konstituota per objektyvių kategorijų sistemą (t.y. transcendentalinį subjektyvumą), o ne tik per konkretaus subjekto konkrečius aktus nepriklausomus nuo didesnės determinacijų visumos. Disertacijoje

ginama tokia Kanto interpretacija. Absoliutieji idealistai matė šią tendenciją Kanto mąstyme ir pratęsė ją savo teorijose.

Tai pat parodyta, kad Hegelis išplėtojo holistinę determinacijos šaltinio teoriją. Jam determinacijos šaltinis yra absoliutas. Kaip jau minėta, Hegeliui jo absoliuto sąvoka kartu yra ir Kanto kritika ir Kanto minties pratęsimas: viena vertus, Hegelis teigia, kad subjektas negali būti determinacijos šaltiniu nes jis pats yra konstituotas tik opozicijoje su objektu, ir todėl determinacijos šaltiniu turi būti absoliutas (kaip didesnė determinacijų visuma) apimantis tiek subjektą, tiek objektą; kita vertus, absoliutas yra įrodinėjamas ir steigiamas kaip patyrimo galimybės sąlyga. Šia prasme Hegelis laiko absoliuto sąvoką Kanto transcendentalinės filosofijos tąsa.

Tad kyla klausimas: kuo skiriasi Hegelio ir Kanto holistinės determinacijos šaltinio teorijos? Mano nuomone, esminis skirtumas yra tas, kad absoliutas turi apimti tiek subjekto, tiek objekto konstitutuciją. Tad Hegeliui pagrindinis klausimas yra koks turi būti absoliutas, kad iš jo galėtų kilti protinga būtybė kuri tai galėtų apmąstyti. Kanto atveju, transcendentalinis subjektyvumas konstituuoja tik determinacijas patyrimo. Kantas pabrėžia tai, kad net jeigu mes negalime pažinti daikto savyje ar atskirti kas mūsų patyrimo kyla iš transcendentalinio subjektyvumo, o kas iš juslumo, perskyra tarp spontaniškumo ir imlumo turi išlikti nepaliesta. Šiuo būdu, erdvė klausimams apie tai kas slypi anapus patyrimo, Meillassoux žodžiais tariant, „didžiajame anapus“, išlieka. Priešingai tam, Hegelio Absoliutas yra determinacijos šaltinis tiek objekte, tiek subjekte, tiek imlume, tiek spontaniškume. Visgi, Hegelio absoliutas neturėtų būti matomas kaip kažkokia metafizinė esybė ar *arche*, bet veikiau jau kaip visų santykių ir determinacijų kontingentiškai besivystančių istorijoje visuma. Būtent todėl *Logika* ir *Enciklopedija* nei prasideda, nei baigiasi subjektu. Jei Kanto klausimas yra klausimas apie tai, koks subjektas turi būti tam, kad patyrimas būtų įmanomas, Hegelis klausia kaip turi būti sudaryta būtis, kad racionalus agentas galėtų kilti iš jos ir tą būtį apmąstyti.

Būtent tokiaame kontekste būtina apmąstyti Ferrario pozityvų realizmą ir *suteikiamybių* sampratą. Aišku, kad Ferraris plėtoja pozityvų realizmą, nes jam nepavyko sukurti pozityvios realybės sampratos pradėdant nuo realybės kaip neatkeičiamumo sampratos. Visgi, ar turėtume traktuoti šią suteikiamybių sampratą ir jos priklausomybę nuo aplinkos sąvokos kaip paslėptą sugrįžimą prie pokantinio idealizmo, anot kurio determinacijos šaltinis yra objektyvi struktūra, ankstesnė nei konkretaus žmogiškojo subjekto konstitucija, bet kuri vis viena yra esmingai pririšta prie žmogaus? Argumentas už tai yra tai, kad aplinka yra duoto subjekto aplinka: tos pačios materialios sąlygos gali būti dvejomis visiškai skirtingomis aplinkomis dviems skirtingiems subjektams. Visgi, atrodo, kad tokios išvados Ferraris nori išvengti. Jei taip, tuomet jo aplinkos ir suteikiamybių sampratą reiktų suprasti kaip kur kas artimesnę Hegelio absoliučiajam idealizmui. Aplinka yra pirmesnė nei subjektas, ji yra pirminis determinacijos šaltinis, net jei iš jos iškyla subjektas, kuris vėliau tampa galia galinčia determinuoti aplinką. Šiame darbe pasiekama išvada, kad Ferrario tekste tiesiog nėra pakankamai filosofinių įsipareigojimų, kad būtų galima nuspręsti, kuri interpretacija yra validesnė.

Žvelgiant plačiau, hegelishkasis absoliutusias idealizmas atrodo mažiau plėtotą opcija nei kantiškoji paradigma. Anot Kanto, determinacijos šaltinis yra objektyvi struktūra, ankstesnė nei konkretaus žmogiškojo subjekto konstitucija, bet kuri vis viena yra esmingai pririšta prie žmogaus. Jei žiūrime taip, tuomet daugelis konceptualinių inovacijų įvykusių po Kanto atrodo esmingai kantiškos: ar tai būtų istorija, sąmonė, valiai galiai, pasyvios sintezės, *Dasein*, proskyna, kalba, diskursyvos praktikos, lakaniškoji tikrovė ar tekstas. Visos šios sąvokos yra nuorodos į determinacijos šaltinius, kurie būdami ankstesni nei žmogus vis viena yra esmingai prie jo pririšti.

Kita problema, kurią atvėre ši disertacija, susijusi su pačiomis determinacijos sampratomis, su kuriomis dirba tiriami autoriai. Nors Ferraris yra mažiau atviras dėl determinacijos sampratos, Kantas ir

Hegelis gina holistines diferencines determinacijos teorijas. Viena vertus, jie mano, kad konkrečios determinacijos yra konstitutos tik didesniame determinacijų tinkle, ar tai būtų transcendentalinis subjektyvumas, absoliutas ar aplinka. Tai jų teorijų holistinis pobūdis. Problematiškesnis yra jų diferencinis pobūdis. Anot Kanto, determinacijos yra priešingų jėgų ekviliubrimai. Hegeliui determinacija yra realybės ir neigimo ko-apsiribojimas. Tuomet kyla klausimas, ar tai kas sudaro determinaciją, jau yra determinuota? Ar Kanto priešingos jėgos ar Hegelio realybė ir neigimas jau yra determinuoti? Ir, dar daugiau, ar ir pozityvi jėga Kante, ar neigimas Hegelyje jau taip pat yra sudaryti iš dviejų priešingų jėgų? Ar taip galima tęsti be galo? Šie klausimai nurodo, kad Kantas ir Hegelis jau sprendė tas pačias problemas, kurios vėliau detaliai buvo nagrinėjamos taip vadinamose skirtumo filosofijose.

Disertacijos pabaigoje iškilo santykio tarp objekto kaip determinacijos šaltinio ir jo reiškinio problema. Turint omeny, kad tas pats objektas pasirodo kitaip skirtingiems stebėtojams ir objektams, koks yra santykis tarp objekto kaip determinacijos šaltinio ir to, kaip jis pasireiškia? Ir kaip reiškinys gali paveikti objektą? Ar sąveika tarp objekto ir to, kaip jis pasireiškia, gali būti apmąstyta naudojant priešastingumo terminologiją? O gal objektas yra reiškinio (ne)pagrindas? O gal turėtume apie šią problemą mąstyti vertimo terminais, kaip tai daro Levi Bryantas? Ar sekdami Deleuzu turėtume manyti, kad objektas, kaip determinacijos šaltinis, negali niekaip priminti savo reiškinio? Manau, kad jog atsakymas į šį klausimą yra esminis bet kokiai realistinei minčiai. Turėdamas tolesnių tyrimo galimybių planuoju imtis šių klausimų ateityje.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Baranovas. R. 2019. Why kant is a weak conceptualist. *Problemos* 95, 81-93.
2. Baranovas. R. 2019. Realität, hegel's idealism and common sense. *Hegel-jahrbuch*. Vol. 2019. Iss.1, 253–259. <https://doi.org/10.3790/hgjb.2019.1.253>.
3. Baranovas. R. 2020. Virtuality and the problem of agency in object-oriented ontology. *Open Philosophy*, 3(1), 233-241. Doi: 10.1515/opphil-2020-0106.
4. Baranovas. R. 2021. Po Kanto: naujajo realizmo ir absoliučiojo idealizmo alternatyvos. In: *Apie tikrovę*, sud. Kristupas Sabolius, Lapas, Vilnius: 2021, 132-171.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ

Ruslanas Baranovas yra Vilniaus ir Turino universitetų doktorantas, kurio pagrindinės mokslinių interesų sritys yra klasikinė Vokiečių filosofija, Naujasis ir Spekuliatyvusis realizmai ir materializmai, šiuolaikinė filosofija. Savo bakalauro ir magistro studijas disertantas baigė Vilniaus universitete, darbų vadovė buvo prof.Rita Šerpytė.

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 30 egz.